

Naturforskeren Japetus Steenstrup 1813-1897

af Michael Vandet

Museet har i år markeret 200-året for en thybo, som engang var internationalt kendt, men hvis navn nu mere eller mindre er gået i glemmebogen. Årbogen følger her op med en artikel, der giver et udførligt billede af Japetus Steenstrup som forsker, formidler og privatmenneske.

Den 5. august 1807 var der bryllup i Thisted kirke, det var den da afdøde præst i Sjørring Michael Vogelius Steenstrups søn Johannes Vogelius Steenstrup, der blev gift med amtsprovst Christian Ehrenfried Carstensens datter i Thisted Anna Cathrine. Det var den meget vellidte og ansete amtsprovst selv, der forrettede vielsen. Det nygifte ægtepar flyttede ind i præstegården i Vang, hvor Johannes V. Steenstrup netop var blevet sognepræst. Han var ud af en stor præsteslægt i Thy, hans far og farfar var præster i Sjørring, og hans

oldefar var præst i Øsløs. Der kan læses udførligt om slægten i Historisk Årbog for Thisted Amt 1945.

Johannes V. Steenstrups svigerfar var som nævnt amtsprovst Carstensen i Thisted, der gennem mange år boede på hjørnet af Storegade og Store Torv. Det var hos ham, Christen Kolds mor tjente i flere år. Blot en måned efter parrets bryllup bombede englænderne København, og landet var formelt i krig, det kastede nu ikke skår i glæden i ægteskabet, der med tiden blev velsignet med ni

Anna Cathrine Steenstrup, f. Carstensen, Japetus Steenstrups mor. Det Kongelige Bibliotek.

Pastor Johannes Vogelius Steenstrup, Japetus Steenstrups far.

Jeppe Hansen Smith, som Japetus Steenstrup er opkaldt efter. Det Kongelige Bibliotek.

dreng og to piger, den første søn døde dog som spæd. Johannes V. Steenstrup virkede som præst i Vang til 1818, da han blev forflyttet til Hillerslev.

I denne artikel skal berettes om det 4. barn, som blev født i Vang præstegård for 200 år siden. I kirkebogen for Vang ses denne indførelse fra 1813: »8 Marty om Aftenen kl. 8 fødte Sognepræsten Steenstrups Hustrue, Anna Cathrine Carstensen, en Søn, som i Hjemdaaben d. 10. April blev kaldet Johannes Japetus Smith.« Navnet Johannes fik barnet fra sin far, men navnene Japetus og Smith kræver en forklaring. Dog skal det her nævnes, at dåbsbarnet selv senere i livet altid skrev Japetus og ikke Japetus.

Det mærkelige navn Japetus er en latinisering af det danske navn Jeppe, barnet blev nemlig opkaldt efter den i datiden kendte læge og instrumentmager Jeppe Hansen Smith. Som ung student i København havde Japetus' far haft Smith som lærer på universitetet; de to havde Thy til

fælles, og Smith tog sig godt af Japetus' far, bl.a. lod han den unge student bo hos sig i hans studietid. Nu mange år senere ønskede Johannes V. Steenstrup at ære sin gamle lærer og velgører ved at give sin søn hans navn. Der kan læses udførligt om Jeppe Hansen Smith i Historisk Årbog for Thisted Amt 1912.

Efter Japetus' fødsel blev Anna Cathrine Steenstrup angrebet af en fødselsdepression. Længe var familien bange for, hun ikke skulle komme sig. Pastor Steenstrup søgte råd mange steder. Blandt andet rejste han til København til en professor, som gav ham medicin, der kostede hele fire skilling, og som patienten skulle tage på en gang. Heldigvis kom hun sig, men Japetus var den eneste af alle børnene, der ikke fik moderens mælk, noget der senere i livet bedrøvede ham meget; men han bevarede kontakten med sin amme, en flink kone han senere i livet besøgte.

Præstegården i Vang var et harmonisk hjem, moderen var en kærlig mor og en dygtig husmor, faderen var alvorlig og noget streng, men særdeles dygtig. Han var en lidenskabelig kortspiller, når muligheden en sjælden stund bød sig. I Japetus' femte leveår blev faderen forflyttet til Hillerslev og skulle virke i Hillerslev og Kaastrup sogne.

Ved siden af at være en myndig og samvittighedsfuld præst, blev Johannes V. Steenstrup anset for at være en af Thys dygtigste landmænd. Han var den sidste præst i Hillerslev, der selv stod for gårdens drift, og hans fede stude blev regnet for de bedste i miles omkreds. Han købte flere jordstykker til præstegården, der på dette tidspunkt var den største gård i sognet. Det fortælles, at når han om søndagen gik over i kirken, så lagde han altid vejen gennem stalden, der dengang lå lige op ad kirkegården. Efter gudstjenesten talte han landbrug med bønderne, og det hændte også, at der blev lavet en studehandel. Han var medlem af det danske landhusholdningsselskab, og han påtog sig at lave en beskrivelse af Thy til selskabets skriftrække om de danske amters økonomiske tilstand. Da Steenstrup døde i 1840 blev opgaven videreført og færdiggjort af provst Chr. Djørup i Klim.

Johannes V. Steenstrup var også en habil jæger, og med sig på jagterne havde han ofte én af drengene, som på den måde lærte at iagttage naturen. Japetus var en meget ivrig deltager, når han var med faderen på jagt, og han mente selv, at det var på disse ture, kimen blev lagt til hans store interesse for naturen og dens udforskning.

SKOLEGANG

Japetus blev som sine ældre brødre sendt til en forberedelsesskole i Thisted. Det var hos den residerende kapellan Peter Nielsen Brandt, som var kendt af såvel Japetus' far som af hans morfar som en »godmodig flink mand«. Han drev et »lærd undervisningsinstitut« i sit eget hus, altså en privat skole – en forberedelsesskole til latinskolen. Peter Nielsen Brandt havde bl.a. udmærket sig ved at forfatte og udgive en såkaldt håndbog for ungdommen: *»Forklaring over og Oplysning i Regnekunsten«*.

Her gik Johs. Steenstrups drenge i skole, indtil de kunne komme i Aalborg Katedralskole.

Peter Nielsen Brandt blev i 1826 forflyttet til Ringkøbing, og da manglede Japetus endnu et par år. Faderen traf da den beslutning skriftligt at adspørge rektor Emmanuel Tauber på Aalborg Katedralskole, om hans meget håbefulde tredje søn Japetus trods sin unge alder kunne optages på latinskolen. Ligeledes måtte faderen skrive til Madam Kaarsberg i Aalborg, om Japetus som sine to ældre brødre kunne få logi på et kammer i den gamle købmandsgård, som hun ejede. Begge reagerede positivt på pastor Steenstrups forespørgsler.

Japetus kunne derfor i det sene efterår 1826 drage af sted til Aalborg helt uvidende om, hvilken afgørende indflydelse opholdet der ville få for resten af hans liv. Den Kaarsbergske købmandsgård på hjørnet af Maren Turis Gade og Ved Stranden var en prægtig renæssancegård opført i 1602.

Den Kaarsbergske købmandsgård i Aalborg, hvor Japetus Steenstrup boede i henved seks år. Billede fra 1895, Aalborg Stadsarkiv.

Købmand og grosserer Hans Petersen Kaarsberg var førhen én af Aalborgs store købmænd, men fejlslagne spekulationer og dårlige tider medførte hans fallit, og netop i 1826 var han død i april måned. Det var derefter enken og den ældste søn, der drev købmandsgården videre. Man supplerede sine indtægter ved også at tilbyde kost og logi til bl.a. disciplene på latinskolen.

Det var et spændende sted, Japetus skulle bo. Købmandsgården lå helt ned til fjorden, hvor skibene fra fremmede egne søgte havn. De joviale søfolk besøgte ofte købmandsgården, og da kom vinene på bordet, og kridtpiberne glødede. Så blev begivenhederne fra fremmede egne berettet og søulkene fik oplysninger om, hvad der hændt her »siden sidst«. Mange venskaber og forbindelser stiftedes, og mangen stor forretning afsluttedes her.

Hjemmet i den Kaarsbergske købmandsgård var trods Kaarsbergs nylige bortgang harmonisk og gæstfrit. Der var meget liv i huset, der foruden husets egen børneflokk og pensionærerne rummede det friske, spændende pust fra den vide verden, som kom med de mange søfolk. I den Kaarsbergske børneflokk var der otte børn i købmandsgården, den yngste af døtrene Ida Margrethe blev netop i dette efterår konfirmeret. Japetus følte sig straks meget tiltrukket af hende; med sin harmoniske skikkelse og sit blide, kærlige sind tiltalte hun alle i sin nærhed.

Aalborg Katedralskole, som latinskolen hed, havde det formål at forberede unge drenge til videreuddannelse på universitetet. Latin, græsk og religion var stadig hovedfag, men der var også undervisning i dansk, tysk, fransk, historie, geografi, matematik og om muligt naturlære. Japetus var en flittig discipel, men ikke alle fag gik lige let, det kneb med dansk stil, bl.a. fordi den første undervisning, han havde fået i Thisted, var for ringe. Japetus' lærer bebrejdede ham, at han skrev dansk som var det oversat fra latin. Aalborg Katedralskole var en skole, som sendte særdeles godt rustede unge mænd af sted til universitetet.

Skolen blev godt administreret, og der herskede en god ånd. Disse forhold skyldtes først og

fremmest rektor Emmanuel Tauber, som havde en enestående evne til at komme i personlig kontakt med disciplene, Hans kendskab til deres gode og dårlige sider, evner og mangler, helbredstilstand og forhold i deres hjem var imponerende. Japetus havde et særligt godt forhold til Tauber, noget der senere viste sig at have den største betydning. »*Den gode, velsignede Tauber*«, udbrød pastor Steenstrup ofte.

Hvert år blev der skrevet censurlister, hvor lærerne gav deres indtryk af hver enkelt discipels anlæg, skoleflid, hjemmeflid, karakter og opførsel, desværre har det ikke været muligt at finde en sådan for Japetus Steenstrup. Al fritid blev brugt på vandringer i naturen, hvor han indsamlede planter, forsteninger mv., efterhånden lignede hans kammer i købmandsgården et helt lille naturhistorisk museum.

Men så skete det, at Japetus i maj 1831 fik et tilfælde af svær tyfus og efterfølgende nervefeber. Han svævede i længere tid mellem liv og død, og sygdommen mærkede ham hele resten af livet, men den gode madam Kaarsberg og hendes datter Talke passede og plejede ham, og det lykkedes dem efter lang tid at få Japetus i god bedring. I november 1831 fik han igen et tilfælde af nervefeber, som dog ikke var så alvorligt, men det lange sygdomsforløb betød jo, at den afsluttende eksamen måtte udskydes et år.

Vinteren gik, og Japetus fik det igen bedre, han fandt ud af, at styrtebade bekom ham særdeles godt, det beroligede hans nerver. Den 8. marts 1832 fejrede han sin 19 års fødselsdag i købmandsgården – da var han for længst begyndt i skolen igen, og det gik godt. Dog var han ængstelig ved den forestående studentereksamen, der blev afholdt på universitetet; hans mave var urolig, men den gode rektor Tauber banede vejen for Japetus.

Tauber gav ham det mest hædrende vidnesbyrd med på vejen, ligesom han skriftligt meddelte professorerne på Københavns Universitet, at Japetus havde været endog meget alvorligt syg. Endvidere havde Tauber ladet stiftsfysikus Hoff Hansen skrive en erklæring, der lægeligt forklarede

Japetus' sygdom. Endelig i september 1832 rejste Japetus med sin bofælle Andreas Kaarsberg til København.

Det gik godt ved studentereksamen, Japetus fik bedste karakter i hele otte fag. Han skulle derefter til virkelig at studere på universitetet, og han besluttede at læse medicin. Han stod sig godt med alle sine professorer, men professor i zoologi Johannes Reinhardt var dog hans bedste lærer. Japetus havde ivrigt beset alt, hvad hovedstaden kunne byde på af naturhistoriske samlinger. Hans tre år ældre fætter Frants Vogelius Steenstrup Jacobsen, der dengang var huslærer i Hørsholm, sendte insekter til Japetus og modtog til gengæld planter til sit herbarium. De to fætre udbyggede deres fælles interesse gennem årene og forblev venner hele livet. Frants Vogelius Steenstrup Jacobsen døde i 1870 som præst på Samsø.

HJEM TIL THY

Efter et år måtte Japetus dog rejse hjem til Thy. Faderen havde ikke råd til have tre drenge på universitetet, og han manglede også en til at undervise sine yngste børn. Det var hårdt for Japetus at forlade hovedstaden, og opholdet hjemme blev til halvandet år, men det viste sig at blive en værdifuld tid for ham. Tiden blev i vid udstrækning brugt til at strejfe rundt i store dele af Thys natur. Han gjorde iagttagelser af fugle- og dyrelivet og sendte beskrivelserne til professor Reinhardt, Japetus studerede også tørvemoser, kridtforekomster og planter.

Foruden sin jævnlige kontakt med Reinhardt holdt Japetus også kontakten ved lige med studenterkammeraterne i København. Men også hjemme i Thy havde Japetus venner, der var naturinteresserede, bl.a. morbroderen Chr. Brandt Carstensen, der var præst i Ø. og V. Vandet sogne; han opholdt sig gerne i naturen og studerede ivrigt især planter. Japetus færdedes ofte med morbroderen, og de enedes om at holde kontakt via breve, så de på den måde kunne udveksle erfaringer om især planter og insekter. Pastor Carstensen døde i 1852 som præst i Boddum-Ydby.

Ungdomsbillede af Japetus Steenstrup, formentlig 25-30 år gammel. Han havde som sine søskende et svagt syn og måtte tidligt bruge briller. Politipasset angiver: lysebrunt hår, blå øjne. Efter maleri af ukendt kunstner. Nationalmuseet.

Da chancen for at få medicinsk erfaring tilbød sig, lod Japetus den ikke gå fra sig. En karl havde brækket benet, fordi en vogn var væltet ned over ham. Han kom under behandling af den kendte benbrudslæge Niels Kusk fra Nors. Det førte til, at Japetus en tid virkede som hjælper for ham. Uden tvivl har han også mødt den kloge mands kone, den berømte Stine Kusk, som med stor dygtighed førte praksis videre efter sin mands tidlige død.

Den anden vinter, Japetus tilbragte i Hillerslev, havde han kvaler. På en gang længtes han meget efter at vende tilbage til København for at studere, men han følte samtidig, at stilheden og roen ved at færdes i Thys natur bekom ham godt; derfor havde han med stor glæde studeret botanik i store områder af Thys natur. Det var fortsat lægevidenskab og dens berøring med naturvidenskab, der tiltalte ham.

Ungdomsbillede af Ida Kaarsberg, efter tuschtegning af ukendt kunstner. Det Kongelige Bibliotek.

Der var et anliggende der lå Japetus meget på sinde. Allerede i skoletiden havde han som nævnt følt sig meget tiltrukket af madam Kaarsbergs yngste datter Ida Margrethe. Hendes ældre søster Talke, som havde plejet Japetus under hans hårde sygdom, betragtede ham som en plejesøn og havde hans fulde fortrolighed. Japetus havde for længst betroet sig til hende, men hun havde da bedt ham overveje hele situationen nøje. Nu talte Japetus igen med den ældre søster om sagen, og hun fik sin mors tilladelse til, at Japetus måtte skrive til Ida. Hun havde siden Japetus' sygdom fået ham »inderligt kær« og blev jublende glad, da brevet kom fra Japetus i februar 1835. Forlovelsen blev holdt hemmelig i hen ved halvandet år, før Japetus meddelte sine forældre den, og først i 1837 blev forlovelsen offentliggjort.

PÅ KOLLEGIUM

Året 1835 blev et år med opbrud. I april rejste Japetus til København igen, og i august blev hans far udnævnt til sognepræst i Skelund og Visborg

sogne i Aalborg stift. Flere af Japetus' iagttagelser fra tiden i Thy sendte han til sine professorer, navnlig til Forchhammer og Reinhardt, og genstandene indgik derefter i universitetets samlinger. Professor Forchhammers universitetsprogram ved reformationsfesten i november 1835 indeholder flere videnskabelige beretninger udført af Japetus.

I april 1836 ledsagede Japetus professor Forchhammer på en rejse til Bornholm, hvor flere sagkyn-dige var samlet for at undersøge øens ressourcer. Japetus forestod bl.a. undersøgelserne af et marmorbrud samt udforskede tangarters indflydelse på dannelsen af jordlag. Rejsen var meget lærerig for ham og havde afgørende betydning for hans videre studier, idet han kort efter besluttede, at det nu var naturvidenskaben, der skulle være hans fremtid. Han boede da på Regensen og fra maj 1838 på Elers kollegium.

Tiden i Thy var også blevet brugt til at studere kær og moser, og da Videnskabernes Selskab i 1836 udskrev en prisopgave om nåletræers forekomst i vore moser, var Japetus ikke sen til at udnytte chancen. Opmuntret af sin lærer arbejdede Japetus et helt år med at ordne sine iagttagelser fra tidligere. Hans afhandling vandt prisen, og Japetus regnes dermed for grundlæggeren af dansk moseforskning. Han arbejdede også i de år med besvarelsen af en anden prisopgave, nemlig »Forskellen mellem fuglenes træk og fiskenes vandring«, en opgave der vandt universitetets guldmedalje.

Japetus havde med disse afhandlinger vist, at han havde interesse i og evner for meget forskellige områder af naturhistorien, men det var dog især zoologi og geologi, som interesserede ham. Han var også begyndt at give undervisning på flere skoler. De medicinske studier var ved at være til ende og skulle afsluttes med en akademisk prøve. De medicinske professorer var enige om, at Japetus med »uafbrudt flid og vedholdenhed« havde studeret deres fag. Japetus' ønske var at erhverve sig gode almindelige kundskaber i naturhistorie, og han ønskede specielt at blive eksamineret i botanik, mineralogi og kemisk fysik. Men studiet krævede afsluttende prøver i græsk og latin, hvilket

Japetus ikke havde forståelse for. Han mente ikke disse fag havde nogen særlig relation til ham som fremtidig naturforsker. Han havde derfor ikke brugt tid på disse fag og ønskede ikke at aflægge nogen prøve i græsk eller latin.

Det var et meget kildent spørgsmål, Japetus havde bragt på bane, og det medførte lange forhandlinger i fakultetet. Professorerne i de klassiske fag ville ikke slippe prøven i græsk og romersk litteratur. Andre foreslog, at sagen måske burde afstedkomme en ny reform på området, der tog hensyn til nutidens fordringer indenfor den naturvidenskabelige interesse. Disse mente rent ud, at der ikke burde være en prøve i sprogkundskaber. Den berømte professor H. C. Ørsted udtalte, at *»unge mænd, hvis egentlige talent er naturens undersøgelse, skal ikke nødes til at standse på deres bane for et sprogstudiums skyld«*.

Det endte dog med, at flertallet i fakultetet afgjorde, at der skulle et omfattende kendskab til oldtidslitteraturen og de klassiske sprog. Japetus holdt dog stædigt på, at han ikke ønskede at aflægge prøve i de klassiske sprog, og han fik derfor aldrig sin eksamen. Alligevel fik han tilbud om ansættelse ved prins Christians samling (senere Chr. 8.), men han takkede nej. Han tog med stor glæde del i studenterlivet og vedblev at være medlem af Regensens Læseforening, hvor mangan et godt foredrag blev holdt; men hverken selskabslivet eller samværet med venner og slægtninge hindrede Japetus i hans arbejde, han var altid myreflittig.

I 1838 kom Ida Kaarsberg til København for første gang til Japetus' store glæde; hun boede hos en slægtning og underviste småpiger i håndarbejde og tegning. Hun var meget bevidst om, at den uddannelse, hun som købmandsdatter fra provinsen havde fået, var meget forskellig fra den, der fandtes i de højt dannede og litterære kredse, hvor Japetus færdedes. Hun var derfor meget spændt på, hvordan hun ville blive modtaget. Men med sin naturlige beskedenhed, sin taktfølelse og sit milde sind vandt hun alles sympati. Hun knyttede hurtigt et varigt og fortroligt venskab med bl.a. Reinhardts tre døtre.

ISLAND 1839-40

I maj 1839 besluttede regeringen, at der skulle foretages en naturhistorisk-økonomisk undersøgelse af Islands naturrigdomme, bl.a. svovlminerne og forekomsten af kul og salpeter. Opgaven blev overdraget Japetus Steenstrup og cand. polyt. I. C. Schythe (senere professor i kemi i Chile og guvernør i en chilensk provins) samt den unge islandske naturkyndige Jonas Hallgrímsson. Da det måtte blive en rejse af længere varighed, måtte Japetus fraflytte sit værelse på Elers kollegium og leje et loftværelse til sit bohæve. Endvidere måtte han begynde at bruge af den pengepræmie, han vandt af Videnskabernes Selskab for afhandlingen om moserne.

I juni 1839 drog Schythe og Japetus af sted på rejsen, der havde ophold i Norge. Rejsen til Island, der blev af stor personlig betydning for Japetus, skal ikke gennemgås i detaljer her, men han førte en omfattende korrespondance med venner og kolleger hjemme i Danmark. Han beskrev sine iagttagelser og sendte mange naturalier hjem, især var det sjældne planter, alger og stenforekomster. Japetus tilbragte vinteren i Reykjavík, han havde fundet sig mange venner og naturinteresserede fæller og trivedes vel, men så indløb de triste budskaber med skibene, landsfaderen Kong Frederik 6 var død, hvilket medførte sand landesorg. Derefter modtog Japetus budskabet om sin elskede faders død den 23. januar 1840. Før han døde, var han blevet lam i den ene side og havde mistet talens brug. Fire af sønnerne førte hans lig til familiegravstedet på Sjørring kirkegård.

Få dage efter Ida Kaarsberg var kommet hjem til Aalborg fra pastor Steenstrups bisættelse, blev hendes mor syg. Hun var for et års tid siden faldet ned ad en trappe, og havde slået hুল i hovedet og derved mistet meget blod. Hun havde i tiden siden da ofte skrantet, og den 24. februar 1840 døde hun i sit hjem i købmandsgården i Aalborg. Japetus kaldte hende sin »anden mor« og huskede hende hele livet som en venlig, kærlig, forstandig og stilfærdig kvinde.

Hele foråret og sommeren arbejdede Japetus med at indsamle oplysninger og genstande; han

længtes hjem, og endelig i oktober 1840 rejste han tilbage til Danmark.

TILBAGE I KØBENHAVN

Det var med stor glæde, Japetus steg i land i Helsingør, hvor han tog en vogn til København. Det var godt at være hjemme, især fordi Ida og hendes søster Talke var flyttet til Græse ved Frederikssund, hvor deres bror var blevet enkemand med en lille datter.

Efter en kort tid at have boet på hotel lejede Japetus et værelse i Lille Købmagergade. Nu skulle indberetningerne til regeringen (rentekammeret) skrives, de mange iagttagelser nedfældes ordentligt på papir, og hans påbegyndte arbejder fra før Islandsturen genoptages. Vinteren blev hård for ham; han var overanstrengt og fik en periode med

Moderen

Efter sin mands ret tidlige død blev Anna Cathrine Steenstrup boende i Skelund, hvor hun fik bygget et lille hus til sig selv og de to hjemmeboende døtre Johanne Petrine og Anne Marie samt to tjenestefolk.

Anne Cathrine Steenstrup blev boende der i 13 år, hvorefter hun flyttede hjem til Thisted, hvor hun erhvervede ejendommen Skovgade 8. Her flyttede hun ind med en tjenestepige, idet de to førnævnte døtre nu var »fløjet fra reden«, og her forblev hun boende resten af livet. Stedet lå jo kun et stenkast fra hørneejendommen Skovgade-Bisgårdsgade, hvor hendes bror Otto havde boet som postmester i Thisted og ganske tæt på datteren Anne Marias bopæl. Hun var blevet gift med købmand Nicolai Berck, de havde købmandsgården på hjørnet af Storegade og Store Torv (den senere benævnte Kilsgaard).

Anna Cathrine Steenstrup døde den 23. april 1868 mæt af dage og blev begravet ved sin mands side i Steenstrup-slægtens familiegravsted på Sjørring kirkegård.

feberanfald. Da foråret endelig kom, havde han det igen godt. Han ønskede mere end noget andet at få sine undersøgelser om moser udgivet som bog.

I sommeren 1841 udkom bogen med titlen *Geognostisk-geologisk undersøgelse af skovmoserne Vidnesdam- og Lillemose i det nordlige Sjælland, ledsaget af bemærkninger, fra Danmarks Skov-, Kær- og Lyngmoser i almindelighed*. Der var enighed om den store betydning, bogen havde for studiet af landets naturhistoriske fortid. Det blev fremhævet, at den grundighed, sagkundskab og lærdom, som er indeholdt i bogen, hidtil havde været helt ukendt.

SORØ AKADEMI

Japetus kunne imidlertid ikke leve af ære og anseelse alene. Så skete det, at lektor i mineralogi og botanik ved Sorø Akademi Jacob H. Bredsdorff døde i juni 1841. Japetus indgav sin ansøgning, der var ledsaget af gode anbefalinger fra hans gamle professorer Johan Georg Forchhammer og Johs. Reinhardt. At kongen var gunstigt stemt for Japetus' ansættelse, var der ingen tvivl om. Men særlige forhold gjorde sig gældende netop i de år. Man arbejdede på at adskille akademi og skole, og lærerforholdene skulle derved ændres.

Den 24. august 1841 meddelte direktionen for universitetet og de lærde skoler, at stillingen for tiden ikke ville blive besat, men at Japetus fra 1. september ville blive konstitueret i stillingen. Han skulle holde forelæsninger og udføre de hverv, som hørte under lektoratet. Lektorerne havde et »dobbelthverv«, hvor de skulle undervise i deres fag for de såkaldte akademister (studerende) samt undervise i andre fag i et mindre antal timer i de højere klasser i den lærde skole. Lønnen var 800 rigsdaler om året samt fri bolig og 16 favne brænde.

Da undervisningen skulle begynde hurtigst muligt, traf man beslutning om et mindre, hurtigt bryllup. Det var for længst bestemt, at Talke Kaarsberg, Idas ældre søster, skulle være en del af Idas og Japetus' hjem. De rejste da til Aalborg for at tage afsked med familien, og derefter samledes man hos Japetus' mor i Skelund, hvor brylluppet

blev holdt den 19. oktober 1841. Kort tid efter drog de nygifte og Talke ind i det nye hjem i Sorø.

Ægteparret boede først i akademiets bygning ved klosterporten, kaldet »Trykkergaarden«, men flyttede senere til en langt mere rummelig bolig i Karen Schyttes Gaard i Realgade, hvortil der også var have. Familien besluttede i begyndelsen at holde sig tilbage og deltog ikke i selskabeligheder. Den nye lærergerning lagde beslag på al Japetus' tid og kræfter, og akademiets naturhistoriske samlinger var håbløst mangelfulde og uorganiserede. Han måtte derfor selv prøve at forøge disse samlinger, dels ved indkøb af bøger og dels ved anskaffelse af planter og dyr.

Japetus blev meget overrasket over manglen på disciplin, men også den overordnede styrelse af akademiet var meget kritisabel, mente han. I slutningen af 1842 døde akademiets direktør, og adskillelsen af akademiet og skolen med opdragelsesanstalten blev en realitet i marts 1843. I øvrigt blev digteren B. S. Ingemann ved den lejlighed ny direktør for akademiet.

Imidlertid trivedes familien godt i Sorø. Ida erklærede, at det var et velsignet hjem, himlen havde skænket dem. I perioder havde de Japetus' rejsefælle fra Island Jonas Hallgrímsson boende, ligesom de også havde elever boende som pensionærer, her iblandt Hartvig Frisch's farfar. I september 1842 fødte Ida en datter og to år senere en søn, der fik navnet Johannes Christoffer Hagemann Reinhardt Steenstrup efter professor Reinhardt, hvem Japetus opfattede som »sin faderlige ven«.

Familien Steenstrup fik med tiden det bedst tænkelige forhold til Japetus' kolleger og deres familier, selv den gamle B. S. Ingemann og hans hustru var ofte gæster hos Steenstrups. Med tiden fik Japetus forøget akademiets naturhistoriske samlinger betragteligt, han fik sat dem i system og organiseret. Han foretog ekskursioner med akademisterne, så de ved selvsyn kunne studere naturen gennem ugentlige botaniske og geologiske ekskursioner.

Det var i »Sorø-tiden« (1842), at et af Japetus' mest berømte videnskabelige arbejder så dagens

Erik Henningsens maleri »Det 5. Skandinaviske Naturforsker møde 1847«.

lys, nemlig skriftet om »Forplantning og Udvikling gennem vexlende Generationsrækker, en særegen Form for Opfostringen i de lavere Dyreklasser«. Skriftet omtaler og forklarer, at der for mange lavere dyr gjaldt den naturlov, at den sædvanlige forplantning ikke var enerådende, men til stadighed afløstes af en kønsløs formering i flere generationer. Skriftet var epokegørende i den videnskabelige verden og blev straks oversat til tysk og engelsk. Dette skrift gjorde med et Japetus kendt og berømt. En fortsættelse af skriftet kom i 1845 med skriftet om »Undersøgelser over Hermafroditismens Tilværelse i Naturen«.

Ligeledes var det i »Sorø-tiden«, at Japetus som den første opdagede, at den almindelige brune frø i virkeligheden var to forskellige arter. Han blev i 1842 kun 29 år gammel valgt som medlem af Videnskabernes Selskab.

Der skete meget i disse år og på mange forskellige fronter. Japetus var via sine videnskabelige

arbejder kommet i forbindelse med flere svenske og norske videnskabsmænd, og var meget interesseret i at deltage i det 3. Skandinaviske Naturforskermøde, som skulle holdes i Stockholm i 1842. Han havde grundet sin Islands-rejse været forhindret i at deltage i de to første møder, men nu skulle det være. Han mødtes med kolleger og bidrog selv i sektionen for zoologi, hvor han fremlagde sit program om generationsvekslen; det blev en stor triumf, og han høstede megen hæder, ære og anerkendelse. Han vedblev at deltage i de Skandinaviske Naturforskermøder helt til 1873, altid som fremtrædende bidragsyder ved forhandlingerne. Han var i perioder medlem af bestyrelsen, og som den danske delegations nestor var han mødets præsident og holdt åbningstalen ved det 11. Skandinaviske Naturforskermøde i København i 1873.

I maj 1844 fik Japetus tilbud om at ledsage kronprins Frederik (senere Fr. 7.) på en rejse til Skotland og Færøerne. Ingen fra det danske kongehus havde nogensinde besøgt kongerigets fjerne øer i Nordatlanten, men nu var tiden kommet, og kongen ønskede, at Japetus skulle med. Majestæten kendte hans evner til at forøge landets videnskabelige samlinger, og han fik lov til at foretage udflugter og undersøgelser efter eget valg.

Imidlertid blev opholdet i Skotland meget kortvarigt, fordi vinden på opturen var meget sløj, og da man endelig nåede frem, ønskede kronprinsen at komme videre til Færøerne. Japetus nåede kun at finde enkelte fiskeforsteninger, og som han skrev til professor Reinhardt: *»Det hasteværksarbejde er jeg ikke skabt til.»* Efter at have nået Thorshavn forlod Japetus kronprinsen og hans følge for at undersøge nogle af de mange kullejer og miner. Han boede hos landfogeden under opholdet, som varede godt og vel en måned. Hjemrejsen gik via Norge (Egersund) med ophold i Christiania (Oslo). Japetus fik her mulighed for at studere nogle interessante forhold vedrørende geognosi (jordlagssammensætning).

Efter hjemkomsten var Japetus i audiens hos kongen, hvor han dels redegjorde for det videnskabelige udbytte og dels fremviste nogle af de

naturalier, han havde fundet, og som herefter blev en del af Det Kgl. Naturhistoriske Museums samlinger. I øvrigt havde Japetus opholdt sig en del sammen med kronprinsen under rejsen og havde et godt forhold til ham; senere omgikkes de oftere på grund af de arkæologiske studier og udgravninger, som Frederik deltog i.

PROFESSOR I KØBENHAVN

I efteråret 1845 havde professor Johannes Reinhardt besluttet sig for at trække sig tilbage. Stillingen blev tilbudt Japetus for en årlig løn af 1200 rigsdaler samt 150 rigsdaler for forelæsninger ved Polyteknisk Læreanstalt. Endvidere ville stillingen som inspektør ved Universitetets Zoologiske og Mineralogiske Museer blive hans, og her rådede han over en sekretær. Dog måtte Japetus indsende en formel ansøgning, hvilken var den eneste universitetets ledelse modtog til stillingen. Kongens udnævnelse er dateret den 28. november 1845.

Japetus skulle tiltræde stillingen til april 1846 og brugte tiden indtil da med at få afviklet sin stilling på Sorø Akademi og til at få pakket sine ejendele. Han mindedes siden hen »Sorø-tiden« med glæde, og de venskaber, han opbyggede, forblev livslange. I København fik han en beskeden lejlighed i Kattesundet, en egentlig embedsbolig fik han først halvandet år senere, da han overtog etatsråd Sibberns bopæl i Nørregade 10.

En zoologiprofessor underviste dengang hovedsagligt de medicinstuderende. Zoologi var et af de såkaldte hjælpefag, og uden tvivl har også J. P. Jacobsen fulgt Steenstrups forelæsninger. Da universitetets zoologiske museum dengang var meget mangelfuldt udstyret, ja i visse retninger endog forsømt, påtog den utrættelige Japetus sig også at forøge samlingerne, og via sit organisatoriske talent bragte han på forholdsvis kort tid også orden i samlingerne.

Japetus havde en særlig evne til at få også menigmand til at interessere sig for faget naturhistorie. Han fik således kontakt til mange landmænd, som han fik til at indsende jordfundne knogler m.m. til universitetets samlinger. Ligeledes havde

han kontakt med flere skibskaptajner i handelsflåden, som på deres rejser til fjerne egne indsamlede især dyr fra havet. Mest kendt var kaptajn Vilhelm Hygum, skibsfører for handelshuset Broberg i København, der var nordens største importør af kaffe fra især Brasilien. Et par gange årligt var Hygum således i Brasilien og Vestinden, og på disse rejser indsamledes især lavere dyrearter som plankton og småfisk, men også dyr fra disse landes kyststrækninger førte Hygum med til Japetus. Museet var ikke mindst takket være det gode forhold mellem Japetus og Hygum i mange år det naturhistoriske museum, der havde den største oceaniske samling i verden.

At Japetus også blev valgt til bestyrelsesmedlem af Den Naturhistoriske Forening, var en selvfølge. I mange år virkede han som foreningens leder og inspirator og holdt gennem årene utallige foredrag.

I sin gerning som professor ved universitetet var han en betydelig personlighed. Han var af natur meget kritisk og samtidig stædig, og han kunne have svært ved at acceptere andres meninger om faglige emner. Han var ikke egentlig veltalende, men ved sit utroligt energiske engagement virkede han meget inspirerende på de studerende. Han var naturforsker i bredere forstand end nogen anden i sin samtid i Danmark, og han kastede sig over emner inden for zoologien, geologien og arkæologien.

En af Japetus' store fortjenester på arkæologiens område var, at han sammen med professor Johan Georg Forchhammer og arkæologen Jens Jacob Worsaae på vegne af Videnskabernes Selskab i 1850 foretog en række undersøgelser af de skaldynger ved kysterne, som man hidtil havde antaget var aflejret naturligt langs kysterne på tidspunkter, hvor havet stod højere end i dag. Men da undersøgelser viste, at skallerne var åbnet og henkastet bunkevis og ikke i lag, var det klart, at disse dynger var menneskeskabte. Det blev bekræftet af, at man fandt aske, kulstykker, flintredskaber og endda potteskår samt fiskeben, rester af fugle og pattedyr. Dyngerne måtte anses for affald fra stenalderfolkets måltider, og det var Japetus, der gav fænomenet det berømte navn »køkkenmødding«. Ordet

var naturligvis inspireret af den jyske landbefolknings betegnelse for den del af gårdens mødding, der stammede fra husholdningen, modsat staldmøddingen. Ordet køkkenmødding anvendes i dag internationalt om disse skaldynger fra stenalderen.

I juni 1848 blev Japetus udnævnt til medlem af direktionen for Det Kongelige Naturhistoriske Museum, her begyndte han de årelange forhandlinger om sammenlægningen af Det Kongelige Naturhistoriske Museum og universitetets zoologiske og mineralogiske museer, et arbejde som virkelig lagde beslag på Japetus' tid og kræfter, og som først blev en realitet i 1862. Derefter begyndte forhandlingerne om opførelsen af den nye museumsbygning i Krystalgade, hvor Japetus som museets direktør havde haft væsentlig indflydelse på indretningen. På grund af utallige vanskeligheder begyndte opførelsen af bygningen først i 1867, og den var først færdig i 1870, men var da også af internationalt format. Bygningen er også interessant derved, at det var den første bygning i Danmark, der blev opført med det formål at huse et museum. Zoologisk Museum lå her helt til 1967.

Den danske geolog og Grønlandsforsker Hinrich Johannes Rink rejste i 1848 for offentlige midler til Grønland for at undersøge landet. Efter sin hjemkomst i 1851 savnede Rink i sine beskrivelser af sine undersøgelser et ord for det vældige isdække, der fandtes i det indre af Grønland. En person foreslog ham da at kalde isdækket for »Indlandsisen«, og dette navn brugte Rink i sine beskrivelser. Navnet vandt genklang også internationalt og bruges stadig. Personen der udtænkte ordet indlandsisen, var Japetus Steenstrup, som Rink kendte fra bl.a. de omtalte Skandinaviske Naturforsker møder. Japetus havde igen givet verden et nyt ord.

FAMILIEFORHOLD

Det var en umådelig sorg, da Idas og Japetus' førstefødte, den lille datter Anna Cathrine, døde sent på efteråret i 1846. Hun var opkaldt efter sin farmor og var familiens lille øjsten. Ida havde dog halvanden måned forinden født endnu en datter, som fik navnet Sophie Christine efter sin mormor. I foråret

Kommunitetsbygningen med Nørregade 10, hvor familien Steenstrup boede fra 1847-1885. Foto fra 2013.

1849 fik Ida endnu en datter, som i dåben fik navnet Johanne Cathrine efter både sin farfar og farmor. Hun blev kun 4½ år gammel. I 1852 fødte Ida parrets sidste barn, Johanne Marie Lovise.

Som nævnt boede Japetus med sin familie fra 1847 i en embedsbolig i den såkaldte kommunitetsbygning i Nørregade. Familien boede i stueetagen i nummer 10. Førstesalen var dels indrettet som bolig for professor Johan Georg Forchhammer og hans familie, men det såkaldte universitetsmuseum havde også til huse her. Først i 1868, da man flyttede samlingerne til det nye zoologiske museum i Krystalgade (som først stod helt færdigt i 1870), ombyggede man den gamle utidssvarende og uhensigtsmæssigt indrettede Kommunitetsbygning. Derved indrettedes en stor lejlighed for familien Steenstrup på førstesalen i det tidligere museum (Forchhammer var død i 1865).

Japetus' familieforhold må siges at være lidt usædvanlige. Da Japetus fik sin stilling ved universitetet, var hans gamle lærer og bedste ven professor Johs. Reinhardt død som enkemand. Han havde tre voksne, hjemmeboende døtre, der flyttede ind

hos Ida og Japetus allerede i julen 1845, og de blev boende i mere end 10 år. Idas søster Talke boede fast hos Ida og Japetus fra 1841 indtil sin død i 1883.

De to døtre Sophie og Johanne forblev ugifte og blev boende hos forældrene, så længe forældrene levede. Dog vides det, at Sophie i lange perioder af sit liv opholdt sig på Carlsberg hos familien Jacobsen, ligesom hun ofte ledsagede dem på rejser i udlandet. Da Japetus i 1885 fratrådte sin stilling ved universitetet, flyttede han og døtrene hen i Frederiksborggade 18; her boede de til 1890, da de flyttede på Højbro Plads 9.

Inden for et halvt år mistede Japetus to af de mennesker, der betød allermest for ham.

I 1882 blev Ida alvorligt syg, og en svær lungebetændelse tog de sidste kræfter, og den 23. december 1882 døde hun, 71 år gammel. På en gang Japetus' elskede kone og hans faste klippe igennem alle årene. Hun havde en beroligende indflydelse på den nervøse og ofte uligevægtige Japetus. Hun blev begravet på Assistens Kirkegård i København.

Også Idas ældre søster Talke skrantede og var blevet senil. Men hun forstod, at hendes kære lillesøster var gået bort, og det tog umådeligt hårdt på hende. Hun døde i april 1883 i en alder af 82 år. Disse to dødsfald vendte op og ned på alt i Japetus' verden, dog havde han jo den lykke, at døtrene Sophie og Johanne Marie boede hos ham.

I 1892 flyttede familien til Linnésgade 6, hvor Japetus boede resten af sit liv. Han havde den store sorg at miste sin yngste datter Johanne Marie, altid kaldet Marie, i efteråret 1893. Hun havde især i Japetus' sidste år været hans meget trofaste hjælper og ledsager. Den anden datter Sophie Christine forblev boende i lejligheden i Linnésgade 6 i et lille års tid efter faderens død, hvorefter hun flyttede på Vesterbrogade 127, hvor hun døde i julen 1898.

Idas og Japetus' søn forblev som sine to yngre søstre ugift og barnløs hele livet. Som den eneste af sine søskende blev han gammel, født i 1844 og død i 1935. Han læste jura ved Københavns Universitet og blev cand. jur. i 1869, derefter studerede han middelalderens rets- og samfundsforhold. Han skrev mange bøger bl.a. firebindsværket *Normannerne og Danmarks Riges Historie*, og hans studier og viden om danske stednavne var banebrydende. Han var professor i historie ved Københavns Universitet 1882-1917.

FORSKNING OG FORFATTERSKAB

I 1850 blev Japetus Steenstrup benådet med Ridderkorset af Dannebrogordenen. Samme år fik han tilbud om ansættelse som professor i zoologi ved universitetet i Prag. Tilbuddet skal have fristet ham, idet han ville få friere hænder til at dyrke videnskabelig forskning frem for undervisning, men han takkede dog nej. Når datidens store navne inden for naturforskning kom til landet, opsøgte de Japetus, som det var tilfældet, da Louis Pasteur i 1884 deltog i den internationale lægekongres i København. Dette var naturligvis på grund af Japetus' internationale anseelse.

På trods af alle sine utallige gøremål vedblev Japetus at færdes i naturen. Utallige er de undersøgelser han foretog ved tørvemoser, lergrave,

teglværker og køkkenmøddinger. Desværre fik han ikke altid bearbejdet og færdiggjort resultaterne. Han udtalte selv engang: *»Jeg har ondt ved at bestemme mig og blive færdig, fordi jeg desværre har lyst til at beskæftige mig med alt for meget.«* Dog kan man konstatere, at det lykkedes ham at få publiceret over 200 naturvidenskabelige arbejder indeholdende en stor variation af emner. Næsten alle dyregrupper er repræsenteret, dertil kommer et betydeligt antal arbejder af historisk og arkæologisk karakter.

Man kan opdele hans naturvidenskabelige publikationer i fire grupper: 1. Hans arbejder over blæksprutter, 2. Hans arbejder over krebsdyr, 3. Hans arbejder om mose- og jordfundne dyr, 4. en stor gruppe arbejder om alt øvrigt inden for zoologien. Hans kendteste arbejder er uden tvivl skriftet om generationsvekslen fra 1842 samt hans særdeles grundige afhandling om gejrfluglen, der udkom i 1855. Inspirationen til dette værk er hentet fra hans Islands-rejse 1839-40 samt fra fund af knogler fra gejrfluglen i danske køkkenmøddinger.

Japetus Steenstrup som 42-årig, Det Kongelige Bibliotek.

Af lokalhistorisk interesse kan nævnes en mindre afhandling om troldandens forekomst i Thy, der er baseret på hans egne iagttagelser og indsamlinger her på egnen. Blæksprutterne blev Japetus' specielle forskningsområde i hen ved 50 år, og hans indsats som specialist i blæksprutter er ganske betydelig. Et andet område, hvor Japetus ydede en særlig indsats, var moseforskningen, Hans tidligere omtalte afhandling, der udkom i sommeren 1841, må betegnes som et pionerarbejde, idet der her for første gang blev gjort rede for vegetationsperiodernes skiften i tiden efter istiden.

Sammenfattet må man sige om Japetus' forfatterskab, at det bærer præg af egne iagttagelser gjort i naturen eller på materiale indsendt til museet. Hans medfødte blik for iagttagelser var hans væsentligste aktiv livet igennem.

Japetus førte livet igennem en kolossal korrespondance med alle mulige mennesker, landmænd der sendte ham genstande, andre fagfolk såvel indenlandske som udenlandske o.s.v. Her skal blot nævnes nogle få eksempler. Af lokal interesse skal fremhæves Japetus' arbejde med at undersøge figurerne på de to sten, som står på hver side af indgangen til det såkaldte bikammer i jættestuen Lundehøj ved Heltborg og den deraf følgende korrespondance med bestyreren af det antiqvariske museum i København, Christian Jürgensen Thomsen. Uddrag af denne korrespondance kan ses i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1991.

Et andet eksempel er Japetus' mangeårige korrespondance med naturforskeren sandflugtskommisær Carl Christian Andresen, der i mange år boede i Tåbel, og som i 1861 fik udgivet værket *Om Klitformationen og Klittens Behandling og Bestyrelse*. De var ganske jævnaldrende og havde mange fælles interesser og mødtes i Tåbel i sommeren 1867. Uddrag af deres korrespondance kan ses i Historisk Årbog for Thisted Amt 1958.

Et specielt eksempel på Japetus' korrespondance fandt man i hans efterladte papirer, nemlig en henvendelse stilet til politimesteren i Sorø. Her erklærer Japetus, at da han forgæves søndag morgen har søgt at få frisk brød hos byens tvende

bagere, udbeder han sig politiets bistand til brødet fremskaffelse. Dette viser Japetus' heftige temperament, som af og til fik ham til at udføre overilede handlinger.

DARWIN

En helt særlig korrespondance er den imellem Japetus Steenstrup og Charles Darwin. I den meget store samling breve, som Japetus efterlod sig ved sin død, var hen ved en snes breve fra Charles Darwin, de fleste fra årene 1847-1854, da Darwin var stærkt optaget af sine undersøgelser om rankefødderne. Det er nogle besynderlige krebsdyr, der som unge svømmer frit omkring, men på et bestemt trin i deres udvikling sætter de sig fast på klipper, sten, skibe, træstammer, hvaler og andre dyr. Her omgiver de sig med kalkskaller og forandrer sig så meget, at man næsten ikke kan kende dem som krebs.

Rankefødderne vidste man næsten ingenting om før Darwins tid, men på sin berømte tur med Beagle havde han i Sydamerika set mange forskellige og mærkelige medlemmer af denne dyregruppe. Han følte da en stor trang til at undersøge hele deres anatomi såvel de nulevende som de fossile arter. Gennem Darwins meget gode ven professor Forchhammer fik Japetus en anmodning om at yde Darwin hjælp i dette arbejde, og Japetus havde altid beundret den geniale forskers skarpe pen og hans frie blik på alle naturens forhold. Så det var med sædvanlig iver og energi, at han kastede sig over opgaven. Han havde selv studeret både nulevende og uddøde rankefødder, og han havde beskrevet kridtformationers fossile rankefødder i en af sine tidligste afhandlinger, et arbejde som Darwin kendte til og beundrede meget.

Igennem Darwins breve til Japetus ser man, at de to naturforskere havde et fint samarbejde og havde stor respekt for hinanden. I et brev fra 1849 skriver Darwin bl.a.: »*Lad mig bringe Dem min oprigtigste tak for al den store venlighed De har vist mig. Jeg forsikrer Dem om, at jeg anser det blot at modtage et brev fra forfatteren af skriftet om de vekslende generationsrækker som en glæde og en ære.*«

July 28th 1881.

DOWN,
BECKENHAM, KENT
RAILWAY STATION
SEPTINGTON, S. E.

My dear Sir

I have received your Elysops, & I
hope that you will allow me
to Thank you very sincerely
for your kind recollection of
me, ever since the old days,
now long past, when you aided
me in so important a manner
in my work on Cirripedes.

I have read with interest the French
abstract, for Hectocotylization has
always struck me with astonishment.
It would, I suppose, puzzle
any evolutionist to trace the
steps of which it seems to
be made Cephalopod have been
modified. — How I wish
that you believed in evolution,
for I have always believed
that you may quite service
the cause of natural
history, to which we
have both devoted our lives
in our own ways.

I remain with the highest
respect
My dear Sir

Yours very faithfully
(Charles Darwin

Juli 28 1881

Kære Sir,

Jeg har modtaget Deres afhandlinger, og jeg haaber, at
De vil tillade mig at takke Dem ret oprigtig, fordi De saa
venlig mindes mig, lige fra de gamle Dage, der nu ligger
saa langt tilbage, da De hjalp mig paa saa væsentlig en
Maade ved mit Værk om Cirripedierne. Jeg har læst med
Interesse det franske Uddrag; thi Hectocotyldannelsen
har altid slaaet mig med Forbavselse. Det vilde, tror jeg,
sætte enhver Evolutionist i Forlegenhed at skulle finde
ud af de Trin, gennem hvilke de mandlige Cephalopo-
ders Arme er blevne omformede. — Hvor jeg dog kunde
ønske, at De troede en Evolution, thi jeg har altid æret
Deres mange store Fortjenester af Naturhistorien, som
vi begge har viet vort Liv hver ad sine Veje.

Jeg forbliver med største Højagtelse, kære Sir.

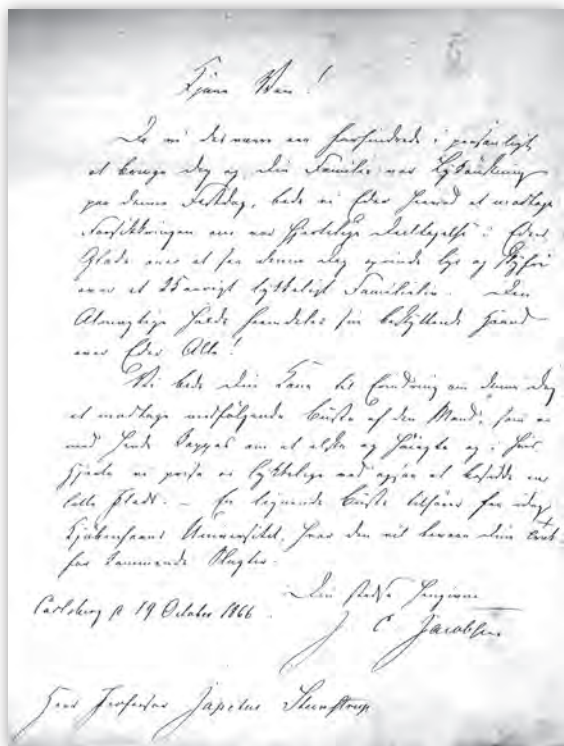
Deres trofaste

Charles Darwin

Darwin arbejdede i årevis med rankefødderne; alligevel var de jo kun en lille del af hans arbejde. Få år efter udkom hans berømte værk *Origin of Species* om arternes oprindelse, og brevene mellem Japetus og Darwin blev derefter færre, men de opretholdt dog forbindelsen næsten til det sidste. Det sidste brev, Japetus modtog, var skrevet den 28. juli 1881, ni måneder før Darwin døde og vises her med en dansk oversættelse. Men for at forstå brevet må det oplyses, at Japetus havde påvist den såkaldte »hectocotyldannelse«, som er et almindeligt forekommende fænomen hos blæksprutter: Nemlig at en af blækspruttens arme under væksten omdannes til et parringsorgan.

Som det fremgår af dette brev, var Japetus skeptisk over for Darwins udviklingsteori. Nogen har ment, at grunden var Japetus' opvækst i en slægt, der var dybt forankret i den kristne tro igennem generationer. Andre mener, grunden var den tid, Japetus virkede i som videnskabsmand, hvor teologien og den klassiske dannelse måtte vige som autoritet til fordel for viden baseret på studier af naturen.

Japetus var som videnskabsmand vokset op med den tyske naturfilosofi, som var mere spekulativ og

Kære Ven!

Da vi desværre ere forhindrede i personlig at bringe Dig og din Familie vor Lykönskning paa denne Festdag, bede vi Eder hermed at modtage Forsikkringen om vor hjertelige Deeltagelse i Enhver Glæde over at see denne Dag oprinde lys og lyse over et 25 aarigt lykkeligt Familieliv. Den Al-mægtige holde fremdeles sin beskyttende Haand over Eder Alle! Vi bede Din Kone til Erindring om denne Dag at modtage medfølgende Buste af den Mand, som vi med hende kappes om at elske og høiagte og i hvis Hjerter vi prise os lykkelige ved ogsaa at besidde en lille Plads. - En lignende Buste tilhører fra idag Köbenhavns Universitet, hvor den vil bevare dine Træk for kommende Slægter.

Din stedse hengivne

J. C. Jacobsen

Carlsberg d 19 Oktober 1866.

Herr Professor Japetus Steenstrup

eksperimenterende. Han blev da også kritiseret for ikke at være opmærksom nok på detaljerne i sin forskning, og han fremlagde da også flere arbejder, som var dybt forføjede. Overordnet kan man sige, at han ikke i almindelighed var detaljernes mand, han fokuserede i stedet på de store linjer. Der kom i Japetus' tid en generation af videnskabsfolk, som begyndte at interessere sig for ny viden særligt fra England, hvor man så naturvidenskabeligt på såvel samfund som kultur, mens Japetus var konservativ både politisk og kulturelt.

Men i det hele taget var danske videnskabsfolk skeptiske over for Darwins tanker. Man diskuterede dem i 1860'erne, og i løbet af 1870'erne blev en del danske videnskabsfolk overbevist. Da man nåede 1880'erne, accepterede flertallet evolutionsteorien. Japetus var en af de få, som forblev skeptisk; det skyldtes, at han var en del af den ældre generation, og da Japetus døde i 1897, da døde også den skeptiske indstilling til Darwin. Man har kaldt Japetus for den sidste store professor før udviklingslæren.

BRYGGER JACOBSEN

En anden stor personlighed, som Japetus kom i næsten livslang forbindelse med, var brygger Jacob Christian Jacobsen, grundlæggeren af Carlsberg bryggerierne. De to mænd var ganske jævnaldrende, og forbindelsen opstod via Laura Catherine Holst, der var fra Thisted. Hun var født i 1819 som datter af købmand Lars Hilmann Holst i Vestergade og hans kone Helene Cathrine, der var født Steenstrup og var kusine til Japetus' far.

I bryggerfamilien Jacobsen i København var det skik, at de hentede unge piger til husgerning hos slægt og venner i det jyske. Laura var således som 15-årig kommet i huset hos den gamle brygger Jacobsen via én af hans slægtninge. En dag var Laura med madam Jacobsen henne på pladsen foran Helligåndskirken, hvor man dengang hængte vasketøj til tørre, og pludselig fik hun øje på sine slægtninge Frants Dørup og Japetus Steenstrup ude på gaden. Gensynsglæden var stor, og madam Jacobsen inviterede de to studenter med hjem

Familiebillede fra 1860'erne. Fra venstre Japetus Steenstrup, døtrene Sophie og Johanne, hustruen Ida og Japetus Steenstrups mor enkefru Steenstrup. Det Kongelige Bibliotek.

i bryggergården, hvor Japetus mødte J. C. Jacobsen for første gang.

J. C. Jacobsen var stille og indesluttet af natur, men meget vidende om mange ting. Allerede som 17-årig gik han til forelæsninger på polyteknisk læreanstalt og læste da, at brygning af øl har forbindelse med fysik og kemi. Hans møde med videnskaben blev af afgørende betydning. Det blev også mødet med købmandsdatteren Laura fra Thisted, i oktober 1839 blev de gift i København.

I sine unge år var Japetus ofte gæst hos Jacobsens, senere blev han fast gæst om fredagen, hvor familien holdt åbent hus for venner og bekendte. J. C. Jacobsen havde det med at skrive breve til folk, selv til sine nærmeste som Laura og sønnen Carl. Der er derfor efterladt en mængde breve, også et stort antal til Japetus, som med tiden kom helt ind i den betroede indercirkel hos bryggeren, som satte stor pris på Japetus. For eksempel eksisterer der er et fint brev fra brygger Jacobsen dateret den

19. oktober 1866 til Japetus i anledning af Idas og Japetus' sølvbryllup.

Det er vist en kendt sag, at sønnen Carl ikke levede op til faderens store forventninger, og at det kom til et brud mellem far og søn. Livsværket Carlsberg kom derfor ikke til at gå i arv til sønnen. Bryggeren havde gennem længere tid arbejdet med

Buster

I anledning af sølvbrylluppet var der blevet fremstillet to buster af Japetus. Den ene var en personlig gave til Ida fra bryggeren, og den anden var skænket til universitetet. Der eksisterer flere buster af Japetus rundt omkring. Thisted Museum har en bronzeret gipsudgave af netop billedhuggeren Herman Vilhelm Bissens buste fra 1866. Ligeledes findes der en gipsudgave af samme buste både på Statens Museum for Kunst og på Ny Carlsberg Glyptotek. Zoologisk Museum har en marmorudgave af samme buste, nemlig den bryggeren oprindelig skænkede universitetet. Da universitetets samling indgik i det ny Zoologiske Museum, var det naturligt, at denne buste fulgte med over. Statens Museum for Kunst har også en bronzeudgave af H. V. Bissens buste fra 1866, mens universitetet har en gipsudgave af samme buste.

Endelig findes der en anden buste af Japetus, nemlig den som står på Frue Plads i København foran universitetet. Denne buste er skabt af billedhugger Vilhelm Bissen og opstillet i 1898, året efter Japetus' død. Der har eksisteret et gipsrelief af Japetus, hvor man ser ansigtet i venstredrejet profil. Hvem der har lavet dette relief er uvist, men det ligner i alle træk til forveksling Herman Vilhelm Bissens buste fra 1866, så det kunne meget vel have været ham. I sin tid var det ejet af sønnen Johannes Steenstrup, men hvor det blev af efter hans død, vides ikke.

ideen om at oprette en stiftelse til fremme af videnskabelige formål. Stiftelsen skulle hedde Carlsbergfondet, og han ville da testamentere bryggeriet til dette fond.

Carlsbergfonde skulle bestyres af en direktion bestående af medlemmer fra Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Denne direktion skulle lede fondets virksomhed og forvalte dets midler. Hele denne plan var bryggerens, men den blev til i tæt samarbejde med ganske få personer, bl.a. Japetus Steenstrup. Brygger Jacobsen var overbevist om, at grundforskning var det væsentligste for industriel fremgang for Danmark, derfor den tætte tilknytning mellem Carlsbergfondet og Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

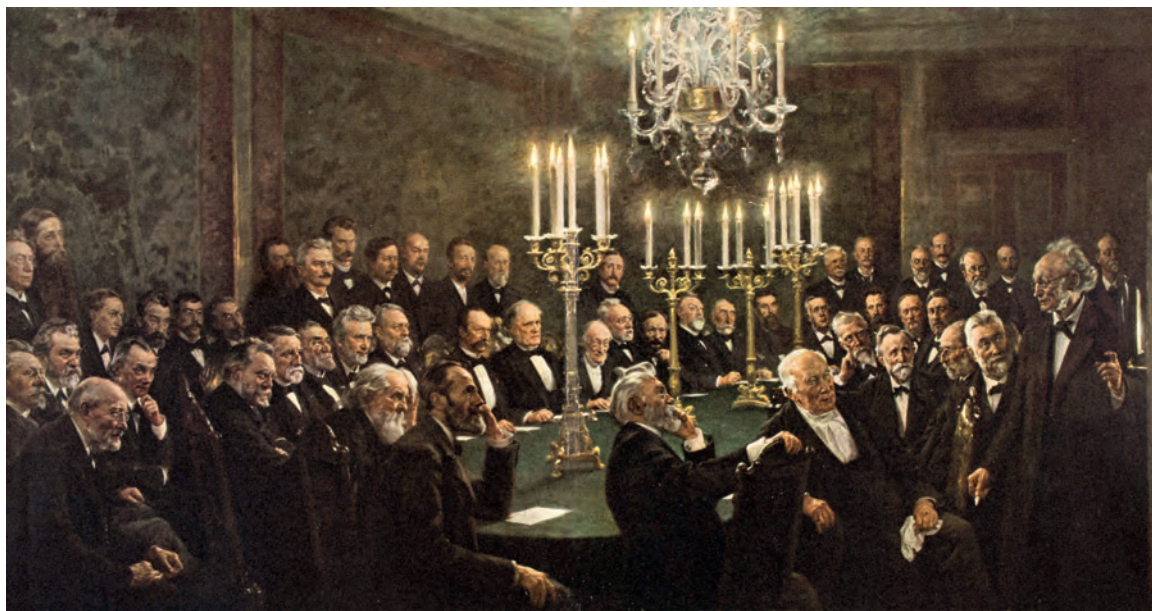
Bryggeren havde stor tiltro til Japetus, hvilket ses af korrespondancen mellem de to. Japetus var i høj grad med til at udforme statutterne for Carlsbergfondet, der havde til hovedformål at fortsætte og udvide arbejdet i Carlsberg Laboratoriet samt fremme naturvidenskab, filosofi, historie og sprogvidenskab. Der var en kapital på en million kroner, der ville blive forrentet hvert år. Disse opgaver er stadig i dag rygraden i Carlsbergfondets arbejde.

Japetus sad i fondets direktion fra oprettelsen og indtil sin død.

Som sådan havde han stor magt rent forskningspolitisk, men et egentligt magtmenneske var han ikke. Han blev flere gange foreslået som rektor for Københavns Universitet og blev valgt i 1868, men frasagde sig valget. Ligeledes valgtes han til præsident for Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab i 1886, men takkede også her nej.

Japetus blev medlem af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab allerede i 1842 i en alder af kun 29 år, et af de yngste medlemmer nogensinde. Han blev valgt som medlem i den fysiske klasse, og gennem årene udfoldede han en betydelig indsats, bl.a. i selskabets sekretariats organisation. Han var bl.a. formand for selskabets meteorologiske komite. Gennem hans mangeårige medlemskab ses et betydeligt antal artikler i selskabets oversigter, som udkommer en gang om året. Ligeledes afholdt han et betydeligt antal varierede foredrag i selskabet gennem årene. I perioden 1866-1878 var han selskabets sekretær.

Det tætte forhold mellem Carlsbergfondet og Videnskabernes Selskab gjorde bl.a., at fondet tilbød

P. S. Krøyers maleri »Et Møde i Videnskabernes Selskab« fra 1897.

selskabet lokaler i en ny bygning, som fondet ønskede at opføre på H. C. Andersens Boulevard i København. Selskabet havde siden 1855 haft til huse i Prinsens Palæ (nu Nationalmuseet), der stod for at skulle ombygges.

Til de nye lokaler ønskede Carlsbergfondet at forære selskabet et maleri af samtlige dets medlemmer. En af tidens førende kunstmalere, P. S. Krøyer, indvilgede i at påtage sig opgaven til en pris af 25.000-30.000 kr. Han var færdig i 1897, det år Japetus døde. Den nye bygning stod færdig i 1899, og her har det monumentale maleri (283 cm x 531 cm) hængt lige siden. Billedet viser et møde i den gamle audienssal i Prinsens Palæ, hvor Japetus Steenstrup forelæser ved tavlen til højre i billedet. Som den eneste ses han i helfigur. Han var på dette tidspunkt det ældste medlem af selskabet både i personlig alder og i anciennitet.

I 1870 fejrede Japetus sit 25 års jubilæum ved Københavns Universitet, og ved den lejlighed blev der overdraget ham en kapital på 3.000 Rigsdaler. Pengene var indsamlet blandt venner, elever og tidligere elever i den hensigt at oprette et legat i Japetus Steenstrups navn. Legatet eksisterer stadig og uddeler hvert år 15.000 kr. til studier, som belyser naturhistoriske forhold og oldtidskulturen i Danmark inkl. Grønland og Island.

DE SIDSTE ÅR

De sidste næsten 20 år af sit liv var Japetus invalid, idet han i vinteren 1878 havde det uheld at falde på gaden. Han var i øvrigt på vej ud til brygger Jacobsen på Carlsberg. Ved faldet brækkede lårhalsen, hvorefter der fulgte et mere end tre måneder langt sygeleje. Han var meget medtaget og genvandt kun langsomt humøret og sine kræfter. Han fik dog aldrig sin fulde førlighed og blev halt og måtte resten af livet gå med to stokke. Alligevel fortsatte han med både at undervise, forske og holde foredrag. Men i 1883 søgte han dog fritagelse for en del af sin lærergerning for at få mere tid til videnskabeligt arbejde, og det blev ham bevilget. I efteråret 1884 søgte han sin afsked, der blev bevilget fra 1. april 1885.

Japetus Steenstrup malet 1885 af August Jerndorff. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

Efter sin fratrædelse fortsatte Steenstrup sit videnskabelige arbejde på mange områder, dels fik han færdiggjort afhandlinger, og dels kastede han sig ud i nye udfordringer. Forbavsende længe bevarer han sin arbejdskraft, og trods sit fysiske handicap færdedes han ofte som 80-årig i omegnens moser og kær. Fuldkommen åndsfrisk og stadig videnskabeligt optaget af flere emner, havde han fejret sin 84 års fødselsdag den 8. marts 1897, da pludselig svær sygdom ramte ham i juni. Endnu mens han lå på sit sygeleje, talte han med vanlig iver om arbejdet, der ventede. Men døden indhentede ham den 20. juni 1897 og gjorde en ende på et langt og meget virksomt liv. Japetus Steenstrup blev begravet den 25. juni 1897 på Assistens Kirkegård i København, hvor gravstedet fremdeles eksisterer og for længst er erklæret bevaringsværdigt.

NAVNEOPKALD

I slutningen af 1800-tallet kendte man fra ekspeditioner til størstedelen af Grønlands omrids, men der var endnu egne, som var næsten ukendte. Et

Steenstrups Bjerg på Grønland.

sådan ukendt område var strækningen fra Angmagssalik til Scoresby Sund i Østgrønland, en strækning på ca. 1000 km. I 1899 foretog Sverige sin første Grønlandsekspedition under ledelse af Japetus Steenstrups gode ven og kollega professor Alfred Gabriel Nathorst.

Nathorst undersøgte, kortlagde og navngav de store fjordområder på strækningen fra Kejser Frantz Josefs Fjord til Scoresby Sund. Således navngav Nathorst en stor fjord efter den svenske kong Oscar 2, og ved indsejlingen af Kong Oscar Fjord ligger den store ø Traill Ø. Her opkaldte Nathorst et bjerg efter sin gode ven Japetus Steenstrup. Bjerget hedder Steenstrups Bjerg og er 909 meter højt og er Grønlands 272. højeste bjerg.

Carlsbergfondet finansierede 1898-1900 en dansk ekspedition ledet af daværende premierløjtnant Georg Carl Amdrup. I år 1900 lykkedes det ekspeditionen at kortlægge en strækning af Grønlands hidtil ukendte østkyst, og i juli gav man en odde navnet Kap Japetus Steenstrup (66°16'0" nordlig bredde, 35°4'0" østlig længde).

Hele tre dyr blev opkaldt efter Japetus Steenstrup, nemlig en lille gøple og to blæksprutter. Gøplen opdagede han på sin første Islands-rejse og benævnes *Steenstrupia Nutans*. De to blækspruttearter er *Japetella* og *Steenstrupiola*. På

Frederiksberg i København blev Steenstrups Allé navngivet i 1897 kort efter Steenstrups død og bærer endnu i dag hans navn.

ORDENER

Det skortede ikke på officiel anerkendelse af Steenstrups format. Han fik som nævnt ridderkorset af Dannebrogordenen i 1850, og han blev i 1860 udnævnt til Dannebrogsmænd (sølvkorset). I 1867 fik han titel af etatsråd, som da var en ærestitel til særligt fortjenstfulde borgere, og som rangerer i 3. rangklasse. Da man i 1867 fejrede Lund Universitets 200 års jubilæum, blev Japetus udnævnt til æresdoktor i filosofi og medicin. Han modtog også mange udenlandske ordener. I 1871 benådedes han med kommandørkorset af 2. grad af Dannebrogordenen, og i 1879 fik han kommandørkorset af 1. grad.

Endelig i 1884 modtog han Storkorset af Dannebrogordenen, som er en af vore højeste udmærkelser. Personer, der modtager denne orden, får lavet et våbenskjold, som ophænges i Frederiksborg Slotskirke. På Japetus Steenstrups våbenskjold ses bl.a. på mørk baggrund navnet Johns. Japetus Steenstrup, 12 Debrs an: 1884, omkransende det farvede felt ses i hvidt og rødt ordensbånd storkorset. I det farvede felt ses selve våbenet: Øverst den hornede hjelm, derunder universitetets guldmedalje i rødt bånd, derunder igen uglen som klogskabens symbol og endelig gøplen, der blev opkaldt efter Steenstrup. Ved hver side ses forskellige stiliserede heraldiske symboler og nederst Japetus' valgsprog »Øv synet som Gud dig gav«. Uden tvivl ord valgt med omtanke, ord der beskriver hans tro på Gud og hans egen bevidsthed om sine evner for iagttagelser. Hans vel nok største aktiv gennem hele livet.

Michael Vandet

Født 1959. Museumsassistent ved Museet for Thy og Vester Hanherred.